

Grunberg als circusartiest Schrijver Arnon Grunberg gaat intern bij het Achterhoeks Circus Zanzara. Hij wil met Kerst meedoen aan hun show in Amsterdam. Hij schrijft er tot Kerst dagelijks over.

‘Grunstein, er zijn vele soorten acrobatiek’

De Italiaanse filosoof Giorgio Agamben schreef: „Er zijn plekken en situaties waarin de waardigheid ongepast is, dat is altijd al een bekend gegeven.” Liefde, verliefdheid en seksualiteit staan volgens hem bijvoorbeeld haaks op waardigheid.

Voor mij was het circus de plek bij uitstek waar men de waardigheid op gecontroleerde wijze kan verliezen, waar met verlies van waardigheid gespeeld wordt.

Al lang wilde ik bij het circus, het bleek niet makkelijk een circus te vinden dat mijn aansluiting op prijs stelde.

Circus Zanzara echter, een familiecircus uit de Achterhoek, dat elk jaar rond Kerst neerstrijkt in het Amsterdamse Westerpark, wilde me hebben.

Ik mocht zelfs meespelen, overigens zonder dat mijn circusvaardigheden verder getest of zelfs besproken waren. De enige vraag die mij tijdens het kennismakingsgesprek werd gesteld luidde: „Vind je spierpijn erg?” Ik begreep dat men mij wilde inzetten als acrobaat. Het verlies van waardigheid leek opeens samen te kunnen gaan met een doodsmak uit de trapeze. Ik was heelhuids teruggekeerd uit Irak en Afghanistan, maar in het circus zou het sneuvelen er mogelijk toch van komen.

Mayka en Paulo, die het circus hebben opgezet, leken tijdens een tweede kennismakingsgesprek de acrobatiek niet bovenmatig serieus te nemen. „Als je maar meedoet aan de keukentafel”, zei Mayka, „dat is belangrijker dan de vraag of je twee of vier ballen in de lucht kunt houden.”

Adrian Schvarzstein is de regisseur van het circus. Zijn voorouders waren Joden uit Oekraïne, zij vluchtten begin twintigste eeuw voor de pogroms naar Argentinië. Schvarzstein leefde in Italië, Spanje en Israël, waar hij archeologie studeerde, het circus trok hem meer dan de archeologie.

Tegen mij zegt Schvarzstein: „Ik kan je naam niet onthouden, ik noem je Grunstein. Maar ik heb een rol voor je, je speelt een Joodse emigrant die bang is dat zijn koffer wordt gestolen.”

„Ik dacht dat ik acrobaat zou worden”, zeg ik.

„Grunstein”, zegt Schvarzstein, „er zijn vele soorten van acrobatiek.”

Dan vertelt hij over de Ovitzfamilie, een Joodse familie van circusartiesten uit Roemenië die ten dele uit dwergen bestond. Die dwergen hebben de Mengele-experimenten in Auschwitz overleefd. Over hen is een boek geschreven met de titel *In Our Hearts We Were Giants*.

Ik krijg mijn caravan te zien die voornamelijk bestaat uit een bed, een gaskachel en een elektrische deken.

Mijn eerste uren in het circus zijn begonnen met Auschwitz en Mengele. De waardigheid zal worden verloren, zoveel is zeker.

‘Aan Martijns blik zie ik: hij wil me geruststellen’

In de tent zit ik schuin achter drummer Gino, hij draagt zijn haar in een staartje en is van Nederlands-Italiaanse komaf. Martijn, een acrobaat die al ongeveer tien jaar bij Zanzara is betrokken, zit een gedeelte van de voorstelling naast mij. Ik ben nog maar net aan het repeteren en woensdag om drie uur spelen we al de eerste voorstelling. Circus is improviseren. Aan Martijns blik kan ik zien dat hij mij gerust probeert te stellen. Dat is niet nodig. Een paar maanden geleden droomde ik van degenslikken en vuurspuwen, naarmate mijn verblijf bij het circus dichterbij kwam besepte ik dat ik mijn ambities bij moest stellen.

Jans, dochter van Paulo en Mayka, de bazen van dit circus, is een uitstekende acrobaat en een ingenieuze performer; haar partner, Rik, heb ik nog niet echt in actie gezien. Wat Jans ook doet, een dansje, een loopje, je voelt dat ze het voor een publiek doet.

Dan is er Linn uit Zweden, ze woont vanwege de liefde in Engeland. Linn loopt onder andere op flessen. Het is de eerste keer in haar carrière dat ze op flessen loopt, daarom gaat het weleens mis. Regisseur Adrian zegt: „Als je valt moet je naar het publiek kijken en jezelf uitlachen.”

De eerste levensles: de mens is een vallende circusartiest. Kijk na de val naar het publiek en lach jezelf uit.

Aangezien Adrian zelf meespeelt verloopt het regisseren aangenaam chaotisch.

We zitten op een cruiseschip, dit circus vertelt een verhaal; ik speel een Joodse emigrant die noodgedwongen op het schip is beland, hij is het land uitgegooid. Zijn koffer is zijn huis, wodka is zijn troost. Adrian zegt tegen mij: „Iedereen zwaait naar het publiek, maar jij moet niet zwaaien, want jij hebt niemand om naar te zwaaien.”

Een jaar geleden schreef Micha Wertheim in NRC: „Alleen al met hun orkest ontstijgt Zanzara de clichés van het circus.” Zo is dat.

Adrian noemt Paulo ‘de dictator’ van het circus. Welnee, Paulo straalt de weemoed uit van een artiest in de kleedkamer die denkt: ze klapt wel, maar ze meenden het niet.

Om zeven uur eten we met zijn allen in de keukencaravan. Het roomijs gaat rond als een joint. Dorus (7), de zoon van Jans en Rik, geeft ons een knuffel. Ook lopen er twee honden rond die geen deel uitmaken van de voorstelling.

De honden schijnen doof en blind te zijn.

‘Zanzara is het mugje onder de grote circussen’

Op de tweede dag van mijn verblijf bij Zanzara is de technicus opgestapt. De avond ervoor had ik al spanningen opgemerkt; de technicus had alle circusartiesten bij elkaar geroepen en hen indirect van diefstal beschuldigd. Ik dacht: elk artistiek proces, niets anders dan een deftige benaming voor het menselijke proces, gaat onvermijdelijk gepaard met spanningen.

Mayka lijkt de volgende ochtend boos op me: „Waar was je nou, nu het echt interessant wordt? Je wilde toch alles meemaken? Frits is weg. Ik zei gisteren tegen hem ‘als je het niet redt moet je het niet doen.’ Lichamelijk ging het nog wel, maar in zijn hoofd niet meer.”

„Ik was aan het schrijven. Ben je boos op Frits?“, vraag ik.

„Helemaal niet“, zegt Mayka, die nu de rust zelve is, ze is vermoedelijk stiekem een taoïst, misschien is het circus weinig anders dan taoïsme in een tent, „hij mag altijd komen eten of koffie komen drinken”.

Mayka zegt dat ze met haar dochter in een Italiaans woordenboek naar de naam voor het circus heeft gezocht. De mannen vonden Zanzara het beste. Zij en haar dochter hadden andere voorkeuren. Haar man, Paulo, vertelt: „Zanzara betekent mugje in het Italiaans, vond ik mooi, wij zijn het mugje onder de grote circussen.”

We doen voor het eerst een doorloop. Omdat mijn kostuum nog niet is gearriveerd, ik moet dat zelf aanschaffen in een kringloopwinkel, geeft costumière Tula me oude kleren.

Tula zegt: „Ik ben het zusje van Dirk.” Dirk speelt onder andere dwarsfluit, soms knipoogt hij ironisch naar me tijdens het spelen.

Regisseur Adrian zegt: „Jij zit prachtig op je stoel en drinkt whisky. Dan komt de catastrofe.”

Een achteloos uitgesproken zinnetje dat een heel leven lijkt samen te vatten, er komt namelijk altijd wel een catastrofe voorbij, al houd ik niet van whisky, ik drink liever wodka.

Aangezien we zonder technicus zitten moet ik het licht doen. „Jij kan echt alles“, zegt Dirk.

Na de doorloop de nabespreking.

De mensen van het circus willen dat ik in de pauze mijn boeken verkoop. Adrian zegt: „Jij verkoopt popcorn en je boeken. Dat wordt een succes.”

Even komt me dat onwaardig voor, maar dan besef ik dat na de Totale Oorlog het leven het Totale Circus is; ik moet taoïst onder de taoïsten, circusartiest onder de circusartiesten worden. Acrobatiek in de ruimste zin van het woord, dát is de zin van het leven.

Wil de circusartiest wel vrij zijn?

Grunberg als circusartiest 4 Schrijver Arnon Grunberg gaat intern bij het Achterhoeks Circus Zanzara. Hij wil met Kerst meedoen aan hun show in Amsterdam. Hij schrijft er dagelijks over.

Linn uit Zweden vertelt tijdens de lunch dat ze vijf jaar circusschool heeft gedaan, twee jaar in Kopenhagen, drie jaar in Stockholm. Ze heeft veel gereisd, onder andere op een boot die over de Middellandse Zee voer, daar kwam ze de vader van haar dochter tegen, een Engelse theatertechnicus.

Tijdens de lunch zegt Linn: „Ik wist altijd dat ik op een gegeven moment genoeg van het circus zou hebben. Ik heb een droom, ik wil vroedvrouw worden.”

De acrobaat die ervan droomt vroedvrouw te worden. Ik droom ervan een acrobaat zoals Jans te zijn, ik wil aan een touw in de tent hangen, ongrijpbaar en verleidelijk.

Adrian Schvarzstein, de regisseur, die ook straattoneel doet en opera's regisseert, en mij dan weer Grunstein dan weer Grunschnabel noemt, verzamelt postzegels. Eerst geloofde ik hem niet, maar hij zegt: „Ik was zes jaar, ik woonde in Milaan, toen ben ik ermee begonnen. De postzegels zijn mijn therapie. Ik ben volstrekt normaal.”

Of Schvarzstein echt normaal is weet ik niet – alleen al dat zijn ex-vrouw, een Israëlische die tegenwoordig samenleeft met een Argentijnse clown en dat die clown een van Schvarzsteins beste vrienden is, valt vermoedelijk buiten het bereik van veel normaliteit.

De laatste dag voor de première. Op verzoek van Adrian heb ik flessen wodka laten aanrukken die ik van hem in de tent langzaam moet opdrieken, maar Mayka zegt streng dat er tijdens de voorstelling geen echte drank mag worden gedronken.

Adrian fluistert: „Drink gewoon stiekem.” En hardop zegt hij: „Vanaf nu doe je wat je wilt. Je bent vrij.”

Wil de circusartiest wel vrij zijn?

Jans doet stretchoefeningen. Er zijn gesprekken over de vervang-technicus, die haastig moet worden ingewerkt; de vorige technicus is weggelopen.

Costumière Tula zegt: „Mijn ouders hebben mijn naam uit de Bosatlas geplukt. Tula is een stadje in Mexico.”

Op het drassige terrein niet ver van de wc staat Adrian – geen chemisch toilet, dat is slecht, je gooit wat zaagsel in de wc en dat is dat; Paulo, de baas van het circus, heb ik horen zeggen: „Als er te veel geplast wordt, wordt het legen toch lastig.”

„Op het eind van Falstaff van Verdi wordt er gezongen over eer”, vertelt Adrian. „Kan de eer je maag vullen? Kan je dankzij de eer met de doden spreken? Wat heb je aan eer? In het circus verlies je vrijwillig je eer.”

En ik denk aan stadjes in Mexico.

‘Het is nooit te laat om acrobaat te worden’

De dag van de eerste voorstelling. Op een enkele avondvoorstelling na spelen we uitsluitend matinees. Er worden vandaag ongeveer honderd man verwacht, er kunnen vijfhonderd man in de tent. „Voor de kerstvakantie zit het nooit echt vol”, zegt Mayka.

In de ochtend doen we een Italiaantje, een voorstelling zonder kostuums, waarbij alleen de overgangen worden gerepeteerd.

Tijdens de lunch wordt het verleden besproken.

„Circus Holiday had geen wc voor zijn werkers”, vertelt Paulo. „Er was een man, een analfabeet moet ik zeggen, die had een oplossing gevonden, die sneed het binnenste weg uit dikke boeken, misschien de Bijbel, daar poepte hij dan in, dan deed hij het boek weer dicht.”

„Zo iemand die klusjes deed in het circus, werd de Nablo genoemd”, vertelt Mayka.

„Mensen vergeten hoe ongelooflijk hiërarchisch de circuswereld vroeger was”, vult Paulo aan. Hij spreekt zonder weemoed, zonder verontwaardiging.

„Ik kan me een jongen herinneren,” zegt Mayka, „die verzorgde olifanten, dat was een Nablo, hij reisde met de olifanten, hij rook naar olifant, hij was bijna een olifant.”

We doen onze kostuums aan. Regisseur Adrian moet plassen, net als ik. „Plassen doe ik buiten”, kondigt hij met pretoogjes aan.

We plassen naast de caravan van acrobaat Jans, ze komt langs en zegt: „Mijn man en mijn zoon doen het hier ook.” Ik zie een Nablo voor me die bijna olifant is.

De voorstelling verloopt redelijk goed.

In de pauze roept Mayka: „Ga popcorn verkopen.” Maar de popcorn is nog niet gearriveerd, die komt morgen pas.

Na afloop begroeten we in de voortent de bezoekers. „Misschien kun je in de pauze een verhaal voorlezen”, oppert een dame vriendelijk.

Een goede vriendin zegt: „Ik had gehoopt dat je nog even zou shinen. Je bleef maar op die stoel.”

„Ik deed veel op die stoel”, antwoord ik.

„Maar voorin gebeurden er spectaculaire dingen.’

De nabespreking is in een koude tent. Een tintelende melancholie die ik me herinner van decennia geleden toen ik in een Italiaans restaurant in New York werkte. De stoelen op tafel, het personeel eet, de eigenaresse legt tarotkaarten.

’s Avonds vullen de circusartiesten popcornzakjes voor de volgende dag, zoete popcorn in rode zakjes, zoute in gele.

„Ik zou zo graag een acrobaat willen zijn”, zeg ik tegen Jans.

„Je kunt het leren”, antwoordt ze, ze kijkt me aan met lieve ogen. „Het is nooit te laat.”

Nog een zakje popcorn, we kunnen de olifanten ruiken.

‘Clowns hebben vaak een hekel aan elkaar’

„You’re not funny, fucking clown. I want your name.” Regisseur Adrian vertelt hoe hij met zijn klezmercircus optrad in Londen en een vrouw in het publiek luid haar ongenoegen liet blijken over het gebodene. Adrian gaf de musici opdracht harder te spelen, maar de vrouw overstemde de musici. Het esthetische oordeel als een omgekeerde vorm van Publikumsbeschimpfung; nadat het publiek zich jarenlang uitgescholden voelde, besloot het terug te schelden.

Het is een halfuur voor de tweede voorstelling, we zitten in onze kostuums in de tent. Een warming-up hebben we achter de rug. Adrians leven lijkt uit straattheater en voorstellingen op festivals te bestaan. Hij had een nummer genaamd ‘groene man’, dat hij op diverse straattheaterfestivals heeft gespeeld, maar in Kroatië arresteerden ze hem. Ze zagen in de groene man een bankovervaller.

Saxofonist Dirk vertelt: „Ik ken twee clowns in Barcelona. Adrian is de ene. Aan die andere heeft hij een hekel.”

„Ik denk dat clowns vaak een hekel aan elkaar hebben”, zeg ik.

De tweede voorstelling blijkt vol te zitten met pubers.

„Dit is het moeilijkste publiek”, zegt Steven. Hij komt uit Kenia, is aan Zanzara blijven hangen en via Zanzara aan accordeoniste Fiora, met wie hij nu een baby van vijf maanden heeft, Raphaël genaamd.

De pubers zijn luidruchtig en hebben matige interesse in circus en popcorn, Fiora en ik verkopen met moeite zeven zakjes.

In het tweede deel zit een nummer waarbij vier acrobaten in een reddingsboot stunts doen, terwijl het ensemble, onder wie ik, op de grond zit en zijn handen uitsteekt, verlangend naar de redding van de boot, geheel volgens instructies van Adrian, maar hopelijk zo uitgevoerd dat het lijkt alsof het spontaan in ons opkomt.

Adrian zegt: „Zolang het oprecht is kun je geen fout maken.”

Deze voorstelling valt Jans uit de boot. Kan een val oprecht zijn?

Het publiek heeft niets door. „Safety first”, zeggen ze bij Zanzara, maar de circusartiest heeft ook een ethische verplichting aan het publiek; wat er ook gebeurt, verder spelen. Een levenshouding die me aanstaat. Het verschil tussen de schrijver en de circusartiest is een kwestie van accenten.

Mayka zegt na afloop: „Vroeger deed ik een nummer op een galopperend paard, als je wist hoe vaak ik daarvan ben afgedonderd.”

Ze geeft haar dochter een tabletje tegen de pijn, maar aan haar gezicht is te zien dat Mayka vindt dat ze zelf wel eens harder is gevallen.

‘Groetjes van het wodkamonster’

Op een middag open ik tijdens de voorstelling, zoals ik dat elke voorstelling doe, mijn koffer en haal er een fotolijstje, een flesje wodka en een glaasje uit. Veel mensen zien dat niet, want ik zit achter de drummer. Je speelt voor een denkbeeldig publiek.

Ik neem een slok en proef zeepsop. Later blijkt het kokoslimonade te zijn.

Paulo zegt: „Dat ze dit soort grappen met je uithalen betekent dat je geaccepteerd bent.”

Als ik ’s avonds mijn caravan betreed – de elektrische deken verricht kleine wonderen – staat er een halfvolle fles zoete witte wijn met een briefje: „Groetjes van het wodkamonster.”

Bij het ontbijt de volgende ochtend zegt Jans: „Ruik eerst aan de fles.”

Ze hebben er azijn in gestopt, denk ik; als je azijn vermoedt ga je ook azijn ruiken.

Jans geeft me acrobatiekles. Alleen al het klimmen in het touw blijkt moeilijker dan gedacht.

„Iedere acrobaat is bang”, zegt Jans. „De ene acrobaat meer dan de andere, maar je moet een verhouding aangaan met je angst.”

Lang geleden al zijn mijn angst en ik een verhouding met elkaar aangegaan, we hebben elkaar overwonnen en uitgelachen, bemind en vernietigd. Nu ik hier in de touwen van het circus hang, weliswaar maar een metertje of anderhalf boven de grond, besef ik met wie ik mijn meeste intieme verhouding heb gehad: angst.

Er is ook nog het op flessen lopen, waarin ik me hoop te bekwamen voor Kerst.

In mijn koffer bij de volgende voorstelling vind ik weer een brief van het wodkamonster met aanwijzingen wie het is. Dorus, 7 jaar oud, wil rechercheren. Hij snuffelt aan zijn mede-artiesten en roept: „Ik ruik de wodka.”

Jans zegt: „Als je turner bent kun je alleen je geld verdienen als je bij de absolute top hoort. Wat ik doe is topsport, maar als acrobaat hoor ik niet bij de absolute top en toch verdien ik mijn geld ermee. Door de manier waarop ik het doe. Dat is het voordeel van acrobaat zijn. Kom je zo naar de tent, dan geef ik je nog een lesje.”

Ik zal een paar uur voor de voorstelling weer in het touw hangen. Acrobaat voor een denkbeeldig publiek, meer hoeft het leven niet te zijn.

De ontsnapping is mijn roeping, het woord is mijn licht, de verdwijntruc de act waar ik al decennia op oefen, het circus is ook mijn decor.

Slot

Op 2 januari blikt Arnon Grunberg in het CS terug op zijn circuscarrière. Hij speelt t/m 26 dec in ‘Todo a bordo’. Circus Zanzara staat t/m 5 jan bij de Westergasfabriek Amsterdam. Inl:
www.zanzara.nl